

Матюк Т. Підходи до визначення соціально-економічної ефективності освіти [Електронний ресурс] / Т. Матюк // Соціально-економічні проблеми і держава. — 2013. — Вип. 1 (8). — С. 353–360. — Режим доступу до журн. :

<http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2013/13mtveeo.pdf>.

УДК 338.46:37.003.13
JEL Classification: I25

Тетяна Матюк

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,
вул. Дворянська, 2, м. Одеса, Україна

e-mail: beskonechnost11@rambler.ru

старший викладач, кафедра економічної теорії та історії економічної думки

ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ОСВІТИ

Анотація. Стаття присвячена визначенню сутності внутрішньої та зовнішньої ефективності освіти. Через використання показників кількості населення, яка здобуває освіту, числа навчальних закладів, чисельності працівників освіти та видатків зведеного бюджету України на систему освіти у фактичних цінах встановлено відносно високу внутрішню ефективність української системи освіти.

Обґрунтовано основні напрями впливу освіти на соціально-економічний розвиток країни, а саме: сприяння зростанню якісних і кількісних характеристик сукупного працівника; формування ділових та інноваційних навичок підприємців; збільшення чисельності середнього класу за рахунок підвищення доступності вищої освіти; створення умов соціального взаєморозуміння та взаємодії у суспільстві шляхом підвищення рівня економічної, правової, політичної і громадянської культури населення.

Метою дослідження є поглиблення наукових підходів до визначення ефективності освіти. Основним завданням статті є дослідження соціально-економічної ефективності освіти та виявлення основних напрямів впливу освіти на соціально-економічний розвиток.

Ключові слова: соціально-економічна ефективність освіти, система освіти, внутрішня ефективність освіти, зовнішня ефективність освіти.

Татьяна Матюк

ПОДХОДЫ К ОПРЕДЕЛЕНИЮ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ЭФФЕКТИВНОСТИ ОБРАЗОВАНИЯ

Аннотация. Статья посвящена определению сущности внутренней и внешней эффективности образования. Через использование показателей количества населения, которая получает образование, числа учебных заведений, численности работников и расходов сводного бюджета Украины на систему образования в фактических ценах установлено относительно высокую внутреннюю эффективность украинской системы образования.

Обоснованы основные направления влияния образования на социально-экономическое развитие страны, а именно: содействие росту качественных и количественных характеристик совокупного работника; формирование деловых и инновационных навыков предпринимателей; увеличение численности среднего класса за счет повышения

Matiuk T. (2013). Approach to determination of social and economic education efficiency [Pidkhody do vyznachennya sotsial'no-ekonomichnoyi efektyvnosti osvity]. *Sotsial'no-ekonomichni problemy i derzhava – Socio-Economic Problems and the State* [online]. 8 (1), p. 353-360. [Accessed May 2013]. Available from: <<http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2013/13mtveeo.pdf>>.

доступности высшего образования; создание условий социального взаимопонимания и взаимодействия в обществе путем повышения уровня экономической, правовой, политической и гражданской культуры населения.

Целью исследования является углубление научных подходов к определению эффективности образования. Основной задачей статьи является исследование социально-экономической эффективности образования и выявление основных направлений влияния образования на социально-экономическое развитие.

Ключевые слова: социально-экономическая эффективность образования, система образования, внутренняя эффективность образования, внешняя эффективность образования.

Tetiana Matiuk

Odesa I. I. Mechnikov National University,
Dvoryanska Str., 2, Odesa, Ukraine
e-mail: beskonechnost11@rambler.ru

Senior Teacher, Economics and History of Economic Thought Department

APPROACH TO DETERMINATION OF SOCIAL AND ECONOMIC EDUCATION EFFICIENCY

Abstract. *The article is dedicated to determination of the nature of internal and external education efficiency. Using the indexes of quantity of the educated population, number of educational institutions, number of education employees and expenses of Ukrainian consolidated budget for educational system, it was determined the higher internal efficiency of Educational System of Ukraine in actual price.*

It was grounded the major aspects of education influence on social and economic development of the country, videlicet: contribute to growth of joint employee's quantitative and qualitative characteristics; entrepreneurs' business and innovation habits formation; expansion in the number of middle class via higher education availability; create conditions for social mutual understanding and social interaction via increase of economic, legal, political and civic culture level of population. The objective of research is profound scientific approaches to education efficiency determination. The essential task of the article is to research social and economic educational efficiency and to find the major aspects of education influence on social and economic development.

Keywords: *social and economic education efficiency; educational system; internal education efficiency; external education efficiency.*

Постановка проблеми. Система надання освітніх послуг постає найважливішим фактором формування та розвитку економічного потенціалу країни. Адже поява та стрімкий розвиток високих технологій, зростання рівня технічної забезпеченості виробництва, забезпечення високих темпів розвитку науки і техніки, зумовлене необхідністю досягнення конкурентоздатності вітчизняного виробництва та сфери послуг, потребують наявності кваліфікованих спеціалістів і відповідної системи їх підготовки [1, с. 3].

Освітній потенціал стає одним з головних факторів, що забезпечує конкурентоспроможність окремих індивідів та національної економіки загалом. Саме освіта визначає місце людини в суспільстві та соціально-економічний розвиток країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Суттєвий внесок у дослідження ефективності освіти та економічної ролі освіти в суспільному розвитку зробили такі вчені як Т. Шульц, Г. Беккер, С. Дятлов, В. Жамін, С. Струмилін, О. Грішнова, В. Куценко, Л. Антонюк, Т. Боголіб, І. Каленюк, Б. Данилишин, І. Тимошенко, В. Геєць та ін. Разом з

цим сьогодні не існує єдиного методу щодо визначення соціально-економічної ефективності освіти, що представляє **невирішену частину даної проблеми** і визначає **ціль** дослідження.

Виклад основного матеріалу. Поняттю ефективності присвячено багато праць як вітчизняних так і зарубіжних вчених. У більшості з яких вчені розрізняють економічну та соціально-економічну ефективність освіти. Найчастіше серед головних критеріїв економічної ефективності освіти виділяють економність, що характеризує витратну сторону ефективності та продуктивність, що характеризує співвідношення обсягу освітніх послуг з величиною витрат на їх виробництво. Головним критерієм соціально-економічної ефективності є результативність, що характеризує відповідність витрат і досягнутих результатів конкретним цілям [3].

Соціально-економічна ефективність освіти досліджується у двох аспектах: внутрішньому (як ефективність функціонування самої системи освіти) і зовнішньому (як віддача від використання людського капіталу, який в якості підготовлених спеціалістів представляє кінцевий результат освіти).

Внутрішня ефективність освіти полягає у ефективності діяльності системи освіти в цілому, що передбачає раціональне використання людських, матеріальних, фінансових та інформаційних ресурсів, які витрачаються на організацію діяльності освітніх установ для забезпечення формування комплексу пізнавальних, професійних, особистих та комунікативних характеристик особистості.

Таблиця 1

Показники розвитку системи освіти України*

Рік	Видатки зведеного бюджету України на систему освіти, млн. грн. (В)	i_b	Чисельність штатних працівників освіти, млн. осіб (О)	i_o	Кількість навчальних закладів системи освіти в цілому, млн. (М)	i_m	Кількість осіб, які навчаються в країні, млн. осіб (У)	$I i_v$
1996	4498,5	141,9	1,734	98,6	0,044610	97,3	9,246	100,1
1997	5616,6	124,9	1,628	93,9	0,042492	95,3	9,242	100,0
1998	4564,2	81,2	1,603	98,5	0,041650	98,0	9,230	99,9
1999	4719,5	103,4	1,595	99,5	0,041361	99,3	9,174	99,4
2000	7085,5	150,1	1,551	97,2	0,040506	98,0	9,22	100,5
2001	9557,1	134,9	1,564	100,8	0,039793	98,2	9,222	100,0
2002	12269	128,4	1,576	100,8	0,039353	98,9	9,122	98,9
2003	14977,7	122,1	1,584	100,5	0,03887	98,8	8,974	98,4
2004	18333,2	122,4	1,598	100,9	0,038599	99,3	8,813	98,2
2005	26801,8	146,2	1,61	100,8	0,038663	100,2	8,605	97,6
2006	33785	126,1	1,632	101,4	0,038458	99,5	8,381	97,4
2007	44333,6	131,2	1,641	100,6	0,038426	99,9	8,124	96,9
2008	60959,4	137,5	1,642	100,1	0,038282	99,6	7,825	96,3
2009	66773,6	109,5	1,646	100,2	0,037912	99,0	7,518	96,1
2010	79826,0	119,5	1,640	99,6	0,037730	100,5	7,224	96,1
2011	86253,6	108,1	1,628	99,3	0,037822	100,2	7,013	97,1

*розраховано автором за даними [7, с. 445], [9, с. 207]

Використовуючи запропонований І. Єлісеєвою [5] метод соціально-економічної нормалі на прикладі аналізу системи освіти України протягом 2000 – 2007 років, Л. Козарезенко приходять до висновку, що показники соціально-економічної нормалі фінансування освіти відповідали фактичному рівню у кожному з досліджуваних років [4]. Продовжуючи розрахунки Л. Козарезенко, використовуючи показники кількості населення, яка здобуває освіту, числа навчальних закладів, чисельності працівників освіти та видатків зведеного бюджету України на систему освіти у фактичних цінах (таблиця 1), нами визначено, що впродовж 2008 – 2010 років фактичні співвідношення показників системи освіти України були наближені до оптимальних, тобто показники даних років задовольняють припущення щодо ефективної діяльності системи освіти при виконанні нерівності

$$i_b \geq i_o \geq i_m \geq i_v \quad (1)$$

де i_b – індекс зміни витрат зведеного бюджету України на систему освіти в цілому; i_o – індекс зміни штатної чисельності працівників освіти; i_m – індекс зміни кількості закладів освіти в країні; i_v – індекс зміни чисельності осіб, які навчалися в цілому [4].

Підставивши отримані показники у нерівність (1) отримаємо наступне:

1996 р:	141,9 > 98,6 > 97,3 < 100,1
1997 р:	124,9 > 93,9 < 95,3 < 100,0
1998 р:	81,2 < 98,5 > 98,0 < 99,9
1999 р:	103,4 > 99,5 > 99,3 < 99,4
2000 р:	150,1 > 102,8 > 98,0 < 100,5
2001 р:	134,9 > 100,8 > 98,2 < 100,0
2002 р:	128,4 > 100,8 > 98,89 < 98,9
2003 р:	122,1 > 100,5 > 98,8 > 98,4
2004 р:	122,4 > 100,9 > 99,3 > 98,2
2005 р:	146,2 > 100,8 > 100,2 > 97,6
2006 р:	126,1 > 101,4 > 99,5 > 97,4
2007 р:	131,2 > 100,6 > 99,9 > 96,9
2008 р:	137,5 > 100,1 > 99,6 > 96,3
2009 р:	109,5 > 100,2 > 99,0 > 96,1
2010 р:	119,5 > 99,6 > 99,5 > 96,1
2011 р:	108,1 > 99,3 < 100,2 > 97,1

Отримані нерівності свідчать про те, що фактичні співвідношення показників системи освіти України були наближені до оптимальних і відповідали раніше висловленим пропущенням лише впродовж 2003-2010 рр. Протягом 1996-2002 рр. зростання чисельності вступників випереджало зростання кількості навчальних закладів. В 1997 році взагалі можемо спостерігати, як чисельність штатних працівників сфери освіти зменшується швидше, ніж кількість осіб, що навчаються. Втішним є те, що така ситуація має місце лише для одного з років, що розглядаються, адже така тенденція може привести до нестачі вчителів та викладачів. Наступного ж 1998 року спостерігаємо, навіть при різкому зменшенні темпів фінансування освіти, збільшення темпів зростання чисельності працівників системи освіти України.

Цікавим для розгляду виявився 2011 рік (108,1 > 99,3 < 100,2 > 97,1), адже разом із зменшенням темпів фінансування освіти, спостерігається вперше за останні 10 років збільшення темпів зростання кількості навчальних закладів. Разом з цим загрозливим є те, що в даному році темп зростання чисельності працівників системи освіти є нижчим за темп зростання кількості навчальних закладів.

Отже на основі аналізу здійснених нами та Л. В. Козарезенко [4] розрахунків можемо стверджувати, що система освіти протягом 2003 – 2010 років в цілому раціонально

використовувала людські, матеріальні та фінансові ресурси, що може свідчити про її внутрішню соціально-економічну ефективність.

Разом з цим актуальним є розгляд зовнішньої соціально-економічної ефективності системи освіти, тобто ступінь її впливу на різні сфери суспільного життя.

Жильцов Є. та Тропін В. під зовнішньою ефективністю розглядали вплив освіти на ефективність виробництва [2].

Щетинін В., Хроменков Н., Рябушкін Б. під зовнішньою ефективністю розуміють рівень віддачі від використання освітнього потенціалу [10].

Сабуров Є. пропонує під зовнішньою ефективністю освіти розуміти підвищення рівня добробуту у суспільстві, зумовлене зростанням рівня його освіченості [6].

Результати освітньої діяльності впливають не лише на різні макро- та мікроекономічні показники, що доводить їх економічний характер, а й на процес суспільного розвитку. Оскільки визначити точну залежність між освітою та показниками розвитку країни неможливо, слід зосередити увагу на визначенні напрямків масштабу впливу освіти на соціальний розвиток.

Узагальнення матеріалу дає змогу виділити зовнішні ефекти від освіти. Напрями впливу освіти на соціально-економічний розвиток країни можуть бути представлені схемою (рис. 1).

Перш за все, освіта позитивно впливає на ефективність праці, підвищуючи її продуктивність, на зростання людського та інтелектуального капіталу, що дає можливість більш ефективно використовувати матеріальні чинники виробництва, застосовувати нову техніку та технологію, що в остаточному підсумку призводить до збільшення темпів економічного зростання. До основних напрямків впливу освіти на продуктивність праці відносяться:

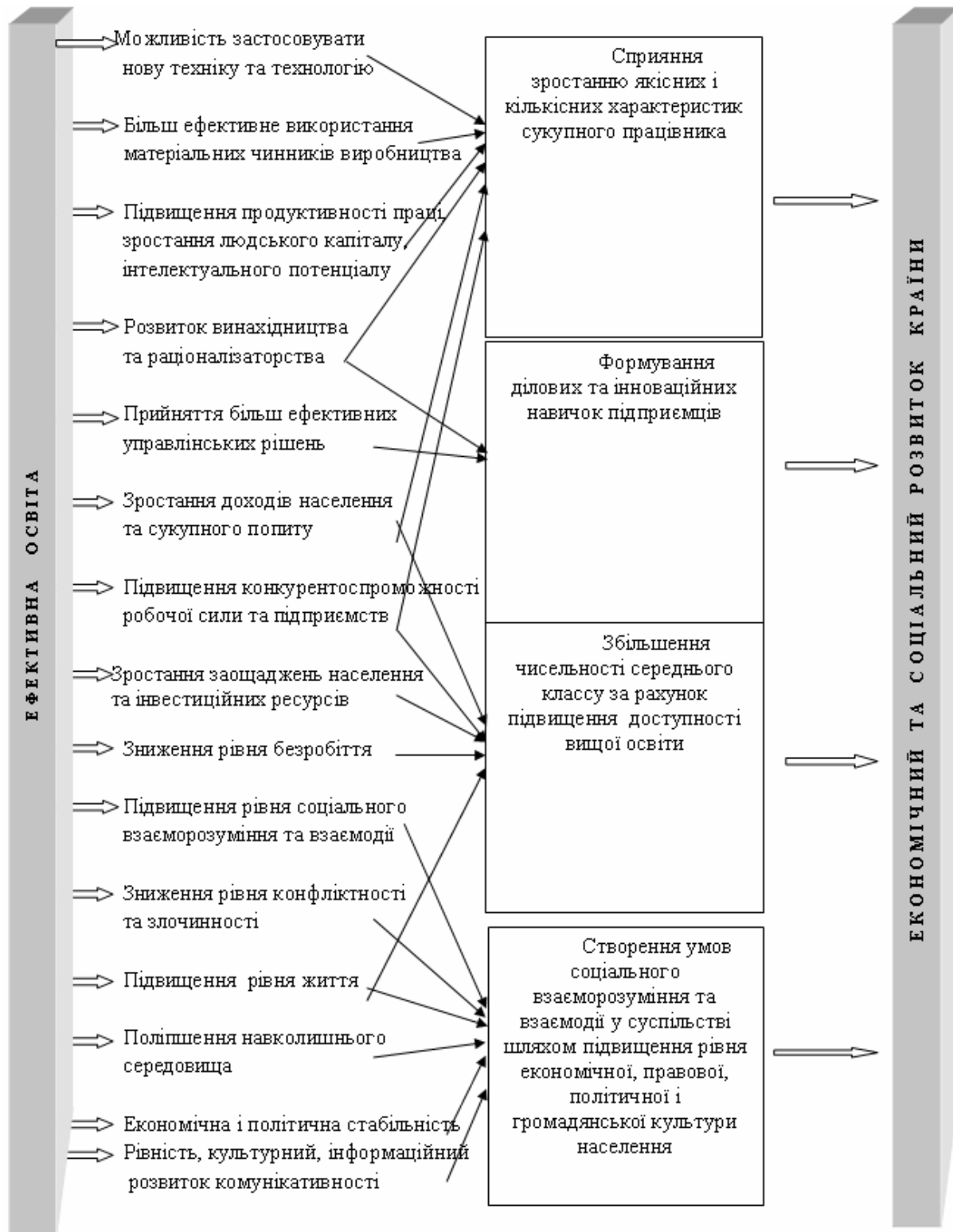
- 1) підвищення продуктивності за рахунок більш високого рівня кваліфікації працівника;
- 2) розвиток ділових навичок та підприємництва за рахунок освіти;
- 3) збільшення швидкості здійснення і розповсюдження інновацій [8, с. 95].

Разом з цим, наявність освіти зумовлює підвищення продуктивності праці, що проявляється у зростанні доходу працівника. Отже, чим вищий буде рівень освіченості всіх зайнятих, тим більш високі потенційні можливості для зростання продуктивності праці в національній економіці і тим більший буде сукупний дохід суспільства, внаслідок чого збільшиться і сукупний попит, і заощадження, і інвестиційні ресурси. Все це знову доводить про наявність тісного зв'язку між освітою та економічним розвитком.

За допомогою доступної середньої та вищої освіти, фінансової підтримки студентів з бідних сімей можливе зростання середнього класу, що призведе до зменшення бідності в суспільстві. Окрім того, освічений фахівець має менше шансів залишитися безробітним, як наслідок у високоосвіченому суспільстві знижується рівень безробіття, рівень конфліктності та злочинності, а натомість підвищується рівень соціального взаєморозуміння.

Окрім того освіта батьків є фундаментом для інтелектуального розвитку дітей. Освіта жінок відіграє вирішальну роль у вихованні дітей, бо освічені жінки можуть краще зацікавити, передати більш ґрунтовні знання та уявлення про оточуючий світ. Разом з цим, поруч із сімейним вихованням, через систему освіти розвивається культура населення, формуючи морально здорове населення, яке є основою економічного і соціального розвитку країни. Освіта також впливає і на рівність в суспільстві, адже через неї може покращуватись соціальний статус особистості, як наслідок скорочуватися розрив у суспільстві між більшістю та елітою.

Освіта відіграє важливу роль не тільки у покращенні відносин між людьми, що знижує рівень конфліктності, а й між людиною і навколишнім середовищем, адже відіграє важливу роль у процесі визнання суспільством факту загрозливих наслідків фізичних та біологічних процесів. Саме освіта може змінити погляди людей щодо власної поведінки та дій людей, які її оточують.

Рис. 1. Напрями впливу освіти на економічний і соціальний розвиток країни *

*Авторська розробка

Також освіта допомагає людині зрозуміти необхідність та можливість задоволення потреб за допомогою наявних ресурсів не зашкоджуючи при цьому навколишньому середовищу, розвиваючи винахідництво та раціоналізаторство, що є основою майбутнього розвитку країни.

В системі освіти формується трудовий потенціал особистості, реалізація якого є рушійною силою розвитку усього суспільства. Досягнення вищої якості професійної підготовки та вищого загальноосвітнього рівня економічно активного населення – важлива передумова не тільки підвищення конкурентоспроможності робочої сили та підприємств, а й отримання економікою країни глобальної конкурентної переваги на світовому ринку.

Таким чином, освіта є надзвичайно важливим та необхідним фактором соціально-економічного розвитку країни. Але, слід зазначити, що освіта буде мати позитивний ефект та стане реальним фактором економічного розвитку тільки у випадку створення відповідних умов як отримання освіти так і умов для ефективної праці висококваліфікованих кадрів.

Висновки. Отже при визначенні соціально-економічної ефективності освіти слід розрізняти як внутрішню так і зовнішню ефективність. Дослідження дало змогу виявити відносно високу внутрішню соціально-економічну ефективність української системи освіти, а також виділити основні напрями впливу освіти на соціально-економічний розвиток країни.

Разом з цим дослідження потребують проблеми, які заважають освіті реалізовувати свою місію як для якісного удосконалення окремої людини та розвитку суспільства в цілому, так і для формування обов'язкових умов щодо подальшого кількісного зростання як матеріальних так і нематеріальних благ суспільства. Серед таких проблем першочергове місце займає налагодження власного ефективного механізму освітньої діяльності.

Використана література:

1. Балыхин Г. А. Управление развитием образования [Текст]: органи зационно-экон. аспект / Г. А. Балыхин. – М.: ЗАО «Издательство» Экономика», 2003. – 428 с.: табл. – Библиогр.: с. 397-424. – ISBN 5-282-02275-3.
2. Жильцов Е. Экономика и планирование высшего образования в СССР и Республике Куба / Е. Н. Жильцов, В. И. Тропин – М.: Изд-во МГУ, 1989. – 158 с.
3. Каленюк І. С. Освіта в економічному вимірі: потенціал та механізми розвитку / І. С. Каленюк. – Т-во «Кадри», 2001. – 236 с.
4. Козарезенко Л. В. Соціально-економічна нормаль як індикатор внутрішньої ефективності освітньої сфери України / Л. В. Козарезенко // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – № 7 (97). – С. 58 – 62.
5. Практикум по социальной статистике: учеб. пособие; под ред. И. И. Елисеевой. – М.: Финансы и статистика, 2002. – 368 с.: ил. – ISBN 5-279-02369-8.
6. Сабуров Е. Ф. Инвестиционный климат в образовании / Е. Ф. Сабуров // Общественные науки и современность. – 2007. – №1. – С. 5 – 16.
7. Статистичний щорічник України за 2009 рік. Держ. ком. стат. України. За ред. О. Г. Осауленка. – 2010. – 566 с. – ISBN 978-617-571-025-8.
8. Стрижак О. О. Людський розвиток [Текст]: конспект лекцій / Стрижак О. О.; Харк. нац. екон. ун-т. – Х.: Вид. ХНЕУ. – 2010. – 123 с.: табл. – Бібліогр.: с. 114-122.
9. Україна у цифрах у 2010 році: Статистичний збірник / Державний комітет статистики України. – К.: ТОВ «Август Трейд», 2011. – 252 с. – ISBN 978-966-2224-11-5.
10. Щетинин В. И. Экономика образования: учебное пособие / В. П. Щетинин, Н. А. Хроменков, Б. С. Рябушкин. – М., Российское педагогическое агентство, 1998. – 306 с.

REFERENCES

1. Balykhin G. A. Managing the development of education [Upravlenie razvitiem obrazovaniya: organizatsionno-ekon. aspekt]. Moscow, Ekonomika, 2003. 428 p., ISBN 5-282-02275-3.
2. Zhiltsov E., Tropin V. Economy and Planning of Higher Education in the Soviet Union and the Republic of Cuba [Ekonomika i planirovanie vysshego obrazovaniya v SSSR i Respublike Kuba]. Moscow, MSU, 1989. 158 p.
3. Kalenyuk I. S. Education in economic terms: the potential and mechanisms of development [Osvita v ekonomichnomu vymiri: potentsial ta mekhanizmy rozvytku]. Kadry, 2001. 236 p.
4. Kozarezenko L. V. Socioeconomic normal as an indicator of the internal efficiency of the educational sphere in Ukraine [Sotsial'no-ekonomichna normal' yak indyikator vnutrishn'oyi efektyvnosti osvith'noyi sfery Ukrainy]. Aktual'ni problemy ekonomiky – Actual problems of economy, 2009, No. 7 (97), pp. 58 – 62.
5. Eliseeva I. I. Praktikum social statistics: studies. manual [Praktikum po sotsial'noy statistike: ucheb. posobie]. Moscow, Finansy i statistika, 2002. 368 p., ISBN 5-279-02369-8.
6. Saburov E. F. investment climate in education [Investitsionnyy klimat v obrazovanii]. Obshchestvennye nauki i sovremennost' – Social Sciences and the present, 2007, №1, pp. 5 – 16.

7. Statystychnyy Yearbook of Ukraine for 2009 [*Statystychnyy shchorichnyk Ukrainy za 2009 rik. Derzh. kom. stat. Ukrainy. Za red. O. H. Osaulenka*]. 2010, 566 p., ISBN 978-617-571-025-8.
8. Stryzhak O. O. Human Development [*Lyuds'ky rozvytok*]. Kharkiv, KhNEU Publ., 2010. 123 p.
9. Ukraina in numbers in 2010: Statistical Yearbook [*Ukrayina u tsyfrakh u 2010 rotsi: Statystychnyy zbirnyk*]. Derzhavnyy komitet statystyky Ukrainy. Kyiv, Avhust Treyd Ltd., 2011. 252 p., ISBN 978-966-2224-11-5.
10. Shchetinin V. I., Khromenkov N. A., Ryabushkin B. S. Economics of Education: Textbook [*Ekonomika obrazovaniya: uchebnoe posobie*]. Moscow, Russian teacher Agency, 1998. 306 p.

Рецензія: д.е.н., проф. Горняк О. В.

Reviewed: Dr., Prof. Hornyak O. V.

Received: April, 2013

1st Revision: May, 2013

Accepted: May, 2013

